

Azerbaycan Romantik Şiiri'nde Santimantalizm (1905-1917)

Sentimentalism in Azerbaijani Romantic Poetry (1905-1917)

Prof. Dr. Ali EROL*

Özet

XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında, edebî sürece yön verecek olan iki önemli akımdan biri romantizm olmuştur. Realist kanadı teşkil eden "İnkılapçı Demokratik Edebiyat" temsilcileri ile birlikte sosyal adalet, hürriyet, demokrasi, eğitim, terakki ve kadın hakları gibi kavramlar üzerine yoğunlaşmış olan romantikler, gerek üslup gerekse yöntem ve tavrı açısından onlardan farklı bir yol izlemişlerdir. Yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler karşısında sergilenen farklı ruh hâlleri, bazen santimantalizme varan melânkolik tavrı, bazense "umut verici yarın beklentisi'nin yarattığı sevinç ve coşku, bu farklılığı yaratan başlıca etkenler arasında yer alır. Benzer kaynaklardan esinlenilmekle birlikte sadece romantiklerde görebildiğimiz bu farklı tavrı, daha çok kendilerinin felsefi ve idealist düşünceler içerisinde ütopyik bir yaklaşım ortaya koymuş olmaları ile açıklanabilmektedir. İşte bu nokta bize göre 1905 sonrası şekillenmeye başlayan Azerbaycan romantik şiirinin en belirgin niteliklerinden birini oluşturur. Diğer bir deyişle, sevinç ya da hüznü ihtiva eden iyimserlik ya da karamsarlık gibi zıt duyu ve düşünceler, gelişmeleri daha makul bir tavrı içerisinde takip eden realistlere göre, romantikleri farklı bir konuma taşımaktadır. İlgili döneme ait söz konusu çalışmalar incelendiğinde bu psikolojinin arkasında sürekli değişen ya da değişeceği düşünülen siyasi ve sosyal yapı bulunduğu görülecektir. Bu sonuç, her ne kadar daha çok farklılığa dikkat çekilmiş olsa da, Azerbaycan romantik şiirinin de tıpkı Batı'dakine benzer bir iklimde yeşerip geliştiğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan Edebiyatı, Azerbaycan Şiiri, Romantizm, Realizm, Santimantalizm

Abstract

Romanticism was one of the two outstanding literary movements in the 20th century Azerbaijani literature. Romantics adopted different manners, styles and methods to present their ideas on social justice, independence, democracy, education, progress and women's rights and other topics which they shared with the representatives of the "Reformist Democratic Literature" endorsing realism. The difference between the two movements can be summed up in romantics' melancholic perception of political and social developments amounting to sentimentalism at times and their exuberant "expectation of a hopeful tomorrow" at other times. Romantics' unique sentimentalist approach, though inspired by the same sources, can be explained by their idealistic and utopian philosophy. We believe that this aspect is one of the most distinguished characteristics of Azerbaijani romantic poetry emerging from 1905 onwards. What set romantics apart from realists who were calmer in the face of events and

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Edebiyatları ABD, erola-
li99@gmail.com

developments, was the co-presence of contradictory feelings such as exuberance and melancholy, optimism and pessimism. The works produced during those years reveal clues about romantics' psychology about the changing political and social structure or their expectations of change.

Keywords: Azerbaijani Literature, Azerbaijani Poetry, Romanticism, Realism, Sentimentalism

XX. yüzyıl'ın ilk çeyreği Azerbaycan edebiyatının gerek edebiyat-toplum ilişkisi gerek içerik gerekse biçim özellikleri açısından Rusya ve Türk edebiyatı etkisi altında yeniden şekillenmeye başladığı, çok yönlü, aktif ve bir o kadar da çeşitlilik gösteren bakış açıları ile yeni bir dönemin başladığı yılları kapsar. Tıpkı Tanzimat döneminden itibaren Batı etkisi altında yeni bir yapılanma sürecine giren Türk edebiyatında olduğu gibi, insan hak ve hürriyetleri, sosyal adalet, demokrasi, kadın hakları, eğitim ve terakki gibi sosyal eleştiriye açık temalar ve sergilenen toplumcu tavır, bu dönemin en belirgin özelliklerini teşkil eder. Bu tavır aynı zamanda bu yıllardan itibaren Azerbaycan edebiyatına yön verecek olan realizm ve romantizm edebî akımlarının da ortak paydalarından birini oluşturacaktır ki bu durum Azerbaycan'da ortaya çıkan realist ve romantik tavrı Batı'dakinden farklı kılan unsurlardan birini teşkil edecektir.

Esasen Batı edebiyatında da bu akımların tezahürleri her ne kadar etki-tepki sürecinin bir sonucu olsa da, toplumsal yarar ilkesi itibarıyla en azından teorik olarak benzer bir yaklaşımın benimsenmiş olduğu görülür. Ancak Azerbaycan edebiyatını bu bağlamda farklı kılan hususiyet, daha çok mesaj ve tebliğ yöntemi, ideolojik ve idealist tavırlar, psikoloji ve buna bağlı olarak tercih edilen dil ve üslup özellikleri olmuştur.

Bu anlamda "İnkılapçı Demokratikler" adı ile bilinen bir grup yazar gerçekçi bir tavır içerisinde güncel olandan hareket etmeyi esas almışken, farklılıkları yıllar sonra anlaşılacak olan bir diğer grup şair ve yazar ise gelişmeler karşısında sergiledikleri çelişkili ruh hâlleri, santimentalizme varan melankolik tavırları ile ayrı bir kategoride değerlendirilmişlerdir. Abbas Zamanov söz konusu farklılığı Elekber Sabir ve Abbas Sehhet örneği üzerinden açıklayarak her iki edebî akımın da esasen aynı amaç doğrultusunda hareket ettiklerini şu sözleri ile belirtir:

"Ancaq éle burada qéyd étmek lazımdır ki, bu amil onları vahid yaradıcılıq metodu yoluna sala bilmedi. Sabir tenqidi réalist, inqilabçı-satirik, Sehhet ise lirik romantik şair oldu. Lakin bedii metod ayrılıqı onları bir-birine zidd idéoloji cebhelere atmadı. Sabir de Sehhet de inqilablar esrinin sesine ses vérib, öz ifadeleri, ile dések dilberi-hürriyetin aşiqi, carçısı oldular" [Zamanov 2003: 156].

Romantik Tavır

Amaç birliği olmakla birlikte XX. yüzyıl Azerbaycan şiirinin alternatif bir kolunu oluşturan romantiklerin realistlerden farklı bir yol izlemeleri, onların daha çok felsefi mülâhazalar içerisinde, idealist, ütöpik, romantik ve ülkücü bir bakış açısı geliştirmiş olmaları ile açıklanabilmektedir. Bu nedenledir ki romantikler sosyal ve siyasi hayattaki dalgalanmalara bağlı olarak iyimser ve kötümser tavırlardan, sevinç ve üzüntü, ümit ve ümitsizlik duygularının sık sık yer değiştirdiği bir iç çatışma psikolojisinden kendilerini kurtaramamışlardır. Öyle ki bu değişken ruh hâllerine bazen aynı şiirin farklı dizelerinde bile rastlamak mümkündür. Söz gelimi "Nağme-i Ehrarane" ile Azerbaycan romantik şiirinin bir anlamda manifestosunu yazmış olan Mehmed Hadi [Talibzâde 1984: 9], söz konusu çalışmasında oldukça farklı duyguları ile adeta

iki farklı şair profili ortaya koyar. Sonraki yıllarda yazacağı "İstiqbalimiz Parlaqdır" ya da "Dün Axşamın İlham-ı Yetimhanesi" adlı şiirlerinde gelecekte oldukça ümitli görünen Hadi, "İnsanların Tarihi Facieleri Yahud Elvah-i İntibah" adlı bir başka çalışmasında ise saadetin ancak bir hayalden ibaret olduğunu kabullenmiş, sevinç ve coşkunun geçici ve gerçek dışı, şikayetlerin üzüntü ve düşmanlıkların ise kalıcı olduğunu, adaletin değil zulmün esas olduğu fikrine yenik düşmüş sitemkâr, bedbin, bezgin bir kişilik sergiler.

Bu tür çelişkili söylemler açısından bir karşılaştırma yapıldığında romantiklerdeki bu tavır ve temayüllere karakteristik nitelik kazandıracak olan pek çok örnekle karşılaşmak mümkündür.

Bu anlamda benzer bir psikolojiye Azerbaycan romantik şiirinin bir diğer temsilcisi Hüseyin Cavid'in çalışmalarında da rastlamak mümkündür. Şairin "Me'vus Bir Qelbin Feryadı" adlı şiirinde önce neşve, işve gibi sıfatlarla tanımlanan ümit kavramı, ileriki dizelerde artık aldanılmaması gereken bir yalan, bir efsane olarak son derece sitemkâr ifadelerle ortaya konulacaktır. "Yad-i Mazi" adlı şiirinde geçmiş günleri tebessümle hatırlayan şair, "İlm-i Beşer" de oldukça karamsar bir tablo ortaya koyacak, keza "Dün ve Bugün"de daha dün büyük ümitler beslenen bugün (o gün için) büyük bir ye's ve üzüntü içerisinde olmanın sıkıntısını dile getirecek, "Men İsteremki" adlı şiirinde aydınlık gelecek ümidi içerisinde oldukça pozitif bir bakış açısı sergileyecek "Hâl-i Esefiştimalımı Tesvirde Bir Ah-i Mezlumane" şiirinde bir sanatçı olarak acziyetinden yakınacak, "İşte Bir Divaneden Bir Xatire" da siyasi sahadaki iki yüzüzlüklerden, "Qürube Qarşı" da ise keder ve elem içindeki insanoğlunun acınası durumundan duyduğu rahatsızlığı dile getirecektir. Farklı duyguların sürekli yer değiştirdiği bu olumsuz psikoloji, şairin bizzat kendisi tarafından bir başka şiirde de itiraf niteliğindeki şu dizelerle ortaya konulacaktır:

Şaşqın bir yolçuyam, yolum qaranlıq,

Yaqın oldu şefeq sandığım işiq.

Of yeter bir daha vurulmaz artıq,

Her süzgün yıldız pervane könlüm [Hüseyn Cavid 1982: 142].

Bazen karamsarlığın bazen de iyimser bir bakış açısının hakim olduğu bu çelişkili ruh hâli romantik ekolün temsilcilerinden özellikle Abdulla Şaik olmak üzere Abbas Sehhet için de karakteristik bir nitelik arz eder. "Bu da Bir Şe'r-i Fani-yi Diğer", "Parçalar", "Yad Et!", "Şikayetlerim", "İyirminci Esre Xitab", "Veremli Heyat" gibi çalışmalarında yaşadığı hayal kırıklıklarına bağlı olarak büyük bir panik ve infial içerisinde olan Şaik'in sonraki yıllarda kaleme alacağı "Sonbahar", "Fidan", "İreli", "Zamanın İnkılabçılarına" gibi şiirlerinde oldukça müspet bir bakış açısı mevcuttur. Sanat hayatına başladığı ilk şiirlerinde benzer bir psikoloji içerisinde olan Sehhet'in şiirlerinde de aynı çelişkileri görmek mümkündür. "Qış" ya da, "Cehâlet Semeresi" gibi şiirlerinde gelecek konusunda oldukça iyimser bir bakış açısı içerisinde olduğu izlenimi veren Sehhet'in "Şair", "Şeir Perisi ve Şeherli", "Yuxu" "Yad Et", gibi çalışmalarında ise farklı nedenlere bağlı bazen kapalı bazense oldukça belirgin bir karamsarlık görülür: "*Sehhet'in bir çox eserlerinde bu iki ehval-i ruhiyyenin, güsse ile sevincin, perişanlıqta ümidini köhneliye nifretle yenilg eşkinin, yanaşı olarag davam etdiyini görürük*" [Mir Celal vd. 2000: 435].

Kırılma Noktaları: 1905 Rus İnkılâbı ve "Stollpin Faciası"

Azerbaycan romantiklerinde, daha çok 1905 manifestosunun ilanı ve kısa bir süre sonra yaşanacak olan olumsuz gelişmeler nedeni ile kendini gösterecek olan bu marazî ruh hâli ve tutarsızlıkların nedeni ile ilgili olarak Memmed Cafer öncelikle siyasi alandaki istikrarsızlığı,

yaşanan hayal kırıklıklarını gösterir. Tıpkı Fransız İhtilali'nin yarattığı iklim ve romantizm ilişkisinde olduğu gibi Azerbaycan'da da 1905 ihtilali ile birlikte benzer bir şekilde sanatta ve edebiyatta bedbin, bezgin, hırçın ve coşkun bir psikoloji tezahür etmiştir. Bu yıllarda başlayan şikayet psikolojisi inişli çıkışlı bir şekilde Sovyet dönemi olarak bilinen yıllara kadar sürecektir.

Esasen birkaç yıl gibi kısa bir süre içerisinde birbirine tamamen zıt duygu ve düşüncelere, edebî sahada yeni bir söyleme, dil ve üsluba neden olan bu gelişme, ihtilal gibi siyasi ve sosyal olayların romantik söyleme olan bağlantısını da ortaya koymaktadır. Kamran Eliyev 1905 yılında ilan edilen hürriyet manifestosunun siyasi ve sosyal sahada olduğu gibi edebî sahada da büyük bir etki yarattığını, özellikle romantik söylemin bu yıllarda oldukça belirgin bir hâl aldığını ifade ederken ihtilal ile romantizm ilişkisini Berkovsky'ye atfen şu sözleri ile değerlendirir. "*Romantizmin yayılması XVIII. esrin axırlarından XIX. esrin ortalarına qeder tesadüf édir. Müxtelif ölkelerde onun apokéyine müxtelif cür qalxmışlar. Romantizmin en yaxşı dövrü-texminen 1796-1830-cu iller arasındakı böyük ve kiçik Avropa inqilabları, millî azadlıq hereket-ları dövrüdür*" [Eliyev 1985: 14].

Eliyev'in genel bir çerçeve içerisinde ele aldığı gibi gerçekten de Çarlık Rusya'sının yıllardır süregelen baskı politikalarının asimilasyona dönüştüğü XX. yüzyıl Azerbaycan'ında da inkılap beklentisi ve sonraki gelişmeler sosyal psikoloji üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bu gelişme başlangıç açısından romantikler tarafından önemli bir kazanım olarak değerlendirilmiş, Hadi, Cavid, Şaik ve Sehhet başta olmak üzere bu akımın en önemli temsilcileri tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır [İbadoğlu 1979: 140]. Nitekim akımın öncülerinden olan ve "hürriyet şairi" olması sebebi ile Azerbaycan edebiyatının Namık Kemal'i olarak da bilinen Mehmed Hadi, duyduğu memnuniyeti şu dizelerle şiirine taşımıştır:

Merheba, éy hürriyyet-i am! Rusiya!

Selam eléyk, éy hürriyyetli Rusiya!

Selam eléyk, éy hürri Rusiyanın azad oğulları! [Memmed Cefer 2003: 103].

Ancak tıpkı yine Fransız İhtilali'nin beklentileri boşa çıkarması ile yaşanan hayal kırıklığına benzer bir süreç Azerbaycan'da da bir kırılma noktası olarak yeni bir söylemin kapılarını aralamıştır. İnkılap, ilk anda genel olarak müspet bir etki yaratmış olsa da kısa bir süre sonra rüzgar ters yönden esmeye başlamış, baskı ve sansür uygulamalarının ağırlaşması karşısında ümitlerin kaybedildiği bir ruh dünyası hakim olmaya başlamıştır. Vaatler konusunda henüz somut hiçbir adım atılmamışken meclisin feshedilmesi ve ardından yaşanacak olan Stolipin faciası¹ kötü günlerin başlangıcı olacaktır. Zira 27 Nisan 1905 tarihli ilk meclis görüşmelerinde arazilerin dağıtımları ve işlenmesi konularında ortaya çıkan anlaşmazlıkların önüne geçmek amacıyla hükümetin aldığı tedbirler ve bu tedbirler kapsamında 3 Haziran 1907'de "duma"²nın feshedilerek Müslüman milletvekillerinin sürgün edilmesi ile birlikte katı bir takip ve sansür süreci başlatılmıştır: "*Bu éle bir dövr idi ki, Bakı'nın iri burjuaziyası, élece de xan, bey, mülkedarlar ve bu ailelerden çıxıb, çar idarelerinde menseb sahibi olan müeyyen qrup memurlar 'vatan', 'millet' sözünden oddan qorxan kimi qorxurdular. Bu sözler, onların fikrince, milleti üsyana devet édirldi*" [Memmed Cefer 2003:47].

Bu yıllardaki gelişmelere bizzat tanıklık eden Abdulla Şaik de, ileride kaleme alacağı hatıralarında "bahtiyar" ve "azad" günlerin oldukça kısa sürdüğünü ve ardından Çar yönetiminin

¹ Çar II. Nikolay ve başbakan Stolipin tarafından II. Duma'nın feshedilmesi (Mart-Haziran 1907) ile başlayan istibdad süreci.

² Eski Rusya'da bazı merkez ve mahallî idare organlarının adı, Çarlık Rusyasında meclis. bk. Seyfettin Altaylı; *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I*, MEB, İstanbul 1994, s. 322.

özellikle aydınlar üzerinde ağır bir baskı uygulamaya başladığını, basın özgürlüğünün ortadan kaldırıldığını belirtir [Şalq 1977: 357]. 1905 ihtilalinin özgürlükler adına oldukça önemli bir adım olduğuna inanmış olan şair, aldanmışlık duygusunun yarattığı kırınlık ve kızgınlık psikolojisi içerisinde "Veten", "Niye Uçdu?", "Bir Quş", "Bir Necme", "Veremli Hayat" gibi pek çok şiirinde karamsar bir tablo çizecektir.

Özellikle şiirlerindeki müphemiyet, felsefi muhakeme ve muhasebeleri ile tanıdığımız Mehemmed Hadi ise Stolipin faciasının yaşandığı yıl yazdığı şiirlerinde adeta isyan duyguları içerisindedir. Şair "Terane-yi Vetenperestane" adlı söz konusu çalışmalarının birinde vatanın her köşesinin kendileri için bir zindana dönüşmüş olmasından şikayet ederken bir başka çalışmasında büyük beklentilerle açılan meclisin feshedilmesinin tam bir aldatmaca olmasından yakınır:

Hürriyet-i vicdan ki, déyirler adı vardır,

Ol hur-i der-ağuş éle rō'yalar içinde [Mehemmed Hadi 1980: 46].

Aynı yıl, 1907'de, bu olay karşısında İstanbul'dan ses veren Hüseyin Cavid ise duygularını şu şekilde dile getirmiştir:

Daha mahv etti artık istibdad,

Yaktı zülm ateşiyile canımızı.

Oldu her hukûkumuz berbad,

Dinlemez kimse elamımızı [Türkekel 1963: 38].

Cavid'in ifadesi ile "elami" kimse dinlemese de artık manifestonun yarattığı özgürlük havası içerisinde pek çok basın ve yayım organı faaliyete başlamış ve siyasî politikalara tavır alan aydınlar, ilim fikir ve sanat adamları topyekun bir mücadeleye başlamışlardır. Söz konusu mücadele romantiklerce kendilerini diğer edebî ekollerden ayıracak bir tavır ve üslup içerisinde yürütülecektir ki Azerbaycan romantiklerinin yıllar sonra geç de olsa farkedilebilmiş hususiyetlerinden birini de bu yönleri oluşturacaktır. Zira romantikler biraz da eşyayı soyutlamaları ile romantiktirler. Ünlü Fransız şair Musset bir vesile ile "*Romantizm ağlayan bir yıldız, inleyen rüzgar, ürperen bir gecedir... Romantizm beklenmeyen bir parıltı, hasta bir ser-mestîdir*" der [Perin 1943: 10]. Nurullah Çetin'e göre romantiklerin ruh dünyasını da yansıtan bu bakış açısı eşyaya yeni görünüm kazandıracaktır:

"Söz konusu gelişmelere eşyayı görünen yüzü ile değil arkasındaki derin anlamları ile şiire taşıyacak olan romantik şairlere yeni bir bakış açısı kazandıracak, dış dünyada cereyan eden olayların öznel bir tutumla tasvir ve tahlilleri, onları sıkça değişen ruh hâllerine sürükleyecektir. Zira bu tür şiirlerde belirleyici olan somut varlık değil, şairin duyuş, görüş, düşünüş, tahayyül ve tasavvur ediş tarzıdır. Eşya, sanatçının duyu prizmasından geçerek anlam ve tanım kazanır ve dış dünya çoğunlukla iç dünyayı ifade etmeye yarayan bir simgeler alemidir" [Çetin 2004: 48].

Ancak Azerbaycan romantizmini, ihtilal ve inkılaplarla münasebeti, dil ve üslup tercihi, keza öznel kaygılar bağlamında Batı ile kıyaslarken burada bir noktayı da açıklamak gerekmektedir. Zira Azerbaycan romantikleri sergiledikleri çelişkili ruh hâlleri itibarıyla bir yönü ile benzer şartlarda şekillenen Avrupa romantizmini hatırlatırlarken diğer açıdan da oldukça farklı bir tavırları ile dikkat çekmişlerdir. Bilindiği gibi Fransız İhtilâli ile birlikte, verilen vaatlerin

yerine getirilmemesi ve yaşanan hayal kırıklığı XVIII. yüzyıl Avrupa'sında toplumda büyük rahatsızlıklara neden olmuş siyasi, sosyal, dinî, kültürel anlamda derin bir huzursuzluk, maraziyet ve melankoli ortaya çıkmış; bu gelişme romantizmin yerleşip yeşermesinde büyük rol oynamıştır. Aynı şekilde benzer bir süreç Azerbaycan coğrafyasında da yaşanmıştır. Ancak Azerbaycan edebiyatındaki melankoli ve santimentalizm hiçbir zaman nihilist duygulara dönüşmemiş, gelecek umudu hiçbir zaman tam olarak kaybedilmemiştir. Nitekim bir çalışmasında Victor Hugo'nun ümit konusundaki düşüncelerine yer veren Hadi, zaman zaman inişli çıkışlı bir ruh hâline kapılmış olsa da hiçbir zaman hiçlik duygusuna kapılmadığını özellikle ifade eder. Zira ona göre ümitlerini kaybetmiş insanoğlu her şeyini kaybetmiş demektir **[Mehmed Hadi 1906: 31-32]**. Hadi üzerine kapsamlı çalışmaları olan Mir Celâl de "İnsanların Tarihi Faciaları", istisna kabul olunmak şartı ile, Mehmed Hadi'de görülen bedbinliğin onun karakteristik özelliği olarak değerlendirilemeyeceğini belirtir **[Mir Celâl 2004: 242]**. "Yaşamağı Sevirem" adlı şiirinde gelecek ümidi içerisinde olan şair teslimiyetin aciziyet olduğu düşüncesindedir **[Mehmed Hadi 1980: 74]**.

Ebulfez İbadoğlu'nun da tespitleri arasında yer aldığı gibi benzer bir bakış açısı genel anlamda diğer romantik Abdulla Şaik'te de mevcuttur **[İbadoğlu 1971: 24 Févral]**. Şair bir şiirinde bu yöndeki inancını şu sözleri ile vurgulayacaktır:

İnanın, dostlarım, mene inanın!

Bir zaman mehv olar bu istibdad!

Qalar ancaq bu zülmden bir ad!

Utanın, indi zülmden utanın! **[Abdulla Şaiq 1968: 15]**.

Sehhet'in şiirlerindeki en belirgin ve baskın özelliklerden birini de yine bu bakış açısı teşkil eder. O da Hadi ya da Şaik gibi karanlık günlerin birgün son bulacağından, hakikatlerin gün yüzüne çıkacağından emindir **[Abbas Sehhet 1988: 295]**. Hüseyin Cavid ise geleceğe ilişkin düşüncelerinde bu kadar istikrarlı değildir. Hatta şairin son eseri olan "Azer" poemasında bile, bu tereddütlerinden tamamen sıyrılmadığını görürüz. Ancak Cavid de diğer romantikler gibi inancını hiçbir zaman tam anlamı ile kaybetmemiştir.

Azerbaycan romantiklerini, Stolipin faciası olarak bilinen hadisenin yarattığı ilk travmatik duygular atlatıldıktan sonra tekrar hayata bağlayan güç "mübarize" fikri olmuştur. Bir başka ifade ile siyasi gelişmelerin yarattığı toplumsal tahribatın giderilmesi için mücadele fikri ağırlık kazanmaya başlamış ve halkın bilinçlendirilmesi ile birlikte engellerin aşılabilceği düşüncesi bu sahada yeni bir dinamik olarak kendini göstermiştir. Bu temayül esasen sadece romantiklere ait bir düşünce olmayıp o yıllarda genel anlamda bütün aydınlar açısından bir kurtuluş reçetesi olarak değerlendirilmiştir. Baykara, çarlık rejiminin baskısı altında haksızlıklara karşı geliştirilen bu tavrın bu dönemde de edebiyatçıların "baş gayesi" olduğunu söyler **[Baykara 1975: 69]**. Romantikler açısından bakıldığında da bu temayülün, yani hayal dünyasından sıyrılarak gerçeklere yönelme düşüncesi ve bilincinin onlara güç kazandırdığı ve kendilerinin tekrar dış dünyaya açılmalarını sağladığı görülecektir. Zira romantikler biraz da gördükleri problemleri çözümlenme konusunda somut adım atmamaları, sürekli şikayet etmelerine rağmen kendi iç dünyalarına çekilmiş olmalarının verdiği ezikliği yaşamışlardır. Onların "...kendilerini bütünü ile muhayyel bir dünyaya hapsetmelerinin arkasında (ise), dış dünya gerçekleri ile kendi gerçeklerinin farklı olduğu duygu ve düşüncesi yatmaktadır. Romantik şairin tanımladığı ve tasvir ettiği gerçek, aslında salt gerçek olmayıp, olması arzu edilen, çerçevesi idealist bir bakışla çizilmiş muhayyel (itibarî, gerçeğimsi) gerçektir" **[Erol 2007: 171]**. Halk için kaygılanırken çareyi halkta

değil idealist ve ütöpik kurmaca bir dünyada aramaları, derin felsefi mülâhazalara yönelmiş olmaları onları kendileri ile çelişir duruma düşürmüştür. Realistler gibi halka güvendiklerini söyleseler de gerçekte halkın gücüne inanmamışlar, sürekli derin bir gaflet ve umursamazlıktan şikayet etmişlerdir:

Oyan, éy millet-i merhume, vegt ü sé'y ü qéyretdir,

Esaret rexnelenmiş, sé'y édlin, fûrset qenimetdir [Mehemmed Hadi 1980: 37].

Nitekim 1907'den itibaren bu yöndeki şikayetleri artacak olan Mehemmed Hadi, meclisin feshedilmesinin ardından yazdığı "Terane-yi Millî" adlı şiirinde sorumsuzluk içerisindeki aydınlardan yakınır. Aynı yıl yazdığı bir başka şiirinde şairin bu kez rahatsızlığı sosyal ve siyasal adaletsizliklerdir [Mehemmed Hadi 1980: 9]. Kaderci bir yaklaşımı asla kabullenemeyen Hadi'nin bundan sonra takınacağı tavır ise Midhat Ağamirov tarafından şu sözlerle dile getirilecektir:

"O (Hadi) hamını huquqca beraber görmək isteyir, bütün ehâlinin bütün insanların beraber huquqlu olacağı bir cemiyet arzulayır. Bu hâlda içtimai tezellatların te'siri altında şair ümitsizliye qapılmağı da tebliğ edir, veten övâdının gelecekte xoşbext heyat süreceğine inanır, Bundan ötrü o, el-ele vérmeyi, ittifaqlar hâlinde birleşme-yi zeruri bilir, çünkü xoşbextlik elde étmek üçün birlik, lazım geldiğini derk étmek seviyesine yükselir" [Ağamirov 1987: 107].

İleriki yıllarda kaleme alacağı "Teessürlerim" adlı makalesinde hürriyet kahramanı olarak değerlendirdiği Babek, Köroğlu ve Kaçak Nebi gibi tarihî şahsiyetlere atfen hak uğruna mücadele etmenin kutsal bir görev olduğunu vurgulayacak olan Abdulla Şaik de 1908'de yazdığı "Hürriyet Perisine" adlı şiiri ile mücadele çağrısı yapar. Tıpkı Hadi gibi hem vurdumduymazlık içerisinde olan halktan hem de onlara yol göstermesi gereken kültür ve sanat adamlarından şikayetçi olan şair 1910'da kaleme alacağı bir başka şiirinde de "Éy élin şanlı hayqırıcları" hitabı ile yine tıpkı Hadi gibi muhatap aldığı aydınları suskun kalmakla suçlar [Abdulla Şaik 1968: 34]. Hüseyin Cavid bu çağrılara "Qürube Qarşı" adlı şiiri ile yeni bir boyut kazandırır. "Herb İlahi Qarşısında" adlı çalışmasında da gelecek günlerin aydınlık olabilmesi için azim ve gayret beklentilerini dile getirir. Şair sonraki yıllarda yazacağı son eseri "Azer"de ise yaşanan olayların muhasebesine yönelerek "mübarize fikri"ni tek kurtuluş reçetesi olarak sunar:

Mazlum eller üçün ancaq bir yol varsa: mübarize!

Onsuz şübhe yox iremez Şerq alemleri hürriyete.

Evet, ancaq mübarize menlik verir her millete,

Neşe serpen yalnız odur her şexse, her cemiyete,

Her yurdu irdiren odur özlediği seadete,

Odur ancaq qovuşduran insanları mehebbete! [MİR Celâl 2004: 249].

"Sövqat Oxucularına" adlı makalesinde yaşamak için tek şartın mücadele ruhu olduğunu vurgulayacak olan Sehhet [Abbas Sehhet 1976: 44] bu yöndeki duygularını şu dizelerle şiirine yansıtır:

Qeflet yéter aqah-i teqaza-yı zaman ol!

Hal-i veten ü milleti gör, eşk-feşan ol! [Abbas Sehhet 1988: 173].

Birinci Dünya savaşı ile birlikte romantikler açısından söz konusu mücadele fikri daha aktif bir nitelik kazanır. Romantikler açısından bu yıllarda sosyolojik-ideolojik düşünce ve tefekkür

daha bir yoğunluk kazanacaktır. Memmed Cefer bu tavrı "doğal yaşam ilkelerinin sosyal sahadaki yansımaları" olarak değerlendirir ve romantiklerin emperyalizm karşısında "güçlü olan yaşayacaktır" ilkesini benimseyerek yeni bir mücadele düşüncesine yükseldiklerini belirtir [Memmed Cefer 2003:159].

Sonuç

1905 manifestosunun bir umut kaynağı olarak değerlendirilmesi ve ardından yaşanan hagal kırıklıkları, sonrasında ise siyasi istikrarsızlığın bir sonucu olarak ümitle ümitsizlik arasında sürekli yer değiştiren duygu ve düşünceler, Azerbaycan romantiklerini çelişkili, melankolik, marazî ruh hâllerine ve şikayet psikolojisine sürükleyen en önemli etkidir. İtiraz ve inkar söylemlerinin ardından geliştirilecek olan mücadele fikri ile kendilerine yeni bir ışık kaynağı yaratan Azerbaycan romantikleri, "1917 Oktyabr İnkılâbı" olarak bilinen hadise ile birlikte tarihî tekerrürün bir başka örneğini yaşayacaklardır ki, bütün bu süreç, santimentalizmin edebî sahadaki yansımaları açısından kendileri için karakteristik bir nitelik oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- 📖 ABBAS Sehhet [1976]. *Eserleri II*, Bakı: Azerbaycan Dövlət.
- 📖 ABBAS Sehhet [1988]. "Yad Ét", *XX. Esr Azerbaycan Poéziyası*, (Haz.: Memmed Memmedov), Bakı: Yazıçı.
- 📖 ABBAS Sehhet [1988]. "Nida-yı Millet Yaxud Amal-ı Vetenperverane", *Çağdaş Türk Şiveleri Azerî Türkçesi ve Edebiyatı Metinleri*, (Haz.: Yavuz Akpınar), İzmir: Ege Üniversitesi.
- 📖 ABBAS Sehhet [1988]. "Odessa Xeyalâtı", *XX. Esr Azerbaycan Poéziyası*, (Haz.: Memmed Memmedov), Bakı: Yazıçı.
- 📖 ABBAS Sehhet [1988]. "Şerare", *XX. Esr Azerbaycan Poéziyası*, (Haz.: Memmed Memmedov), Bakı: Yazıçı.
- 📖 ABBAS Sehhet [2000]. "Tercüme-i Halım Yahut Hululu" Mir Celâl-F. Hüseyinov; *XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı* (Haz.: Prof. Dr. Kemal Yavuz-Yrd. Doç. Dr. Erol Ülgen), İstanbul: Birleşik.
- 📖 ABDULLA Şaiq [1968]. *Eserleri II* (Haz: Kamal Talibzâde), Bakı: Azer.
- 📖 ABDULLA Şaiq [1977]. *Eserleri IV* (Tertib ve Qéydler: K. Talibzâde, Réd: E. Mirehmedov), Bakı: Azer Neşriyat.
- 📖 AĞAMİROV Midhet [1987]. *Mehemmed Hadi'nin Felsefesi*, Bakı: Azerbaycan Dövlət.
- 📖 BAYKARA Hüseyin [1975]. *Azerbaycan İstiklâl Mücadelesi Tarihi*, İstanbul: Gençlik Basımevi.
- 📖 ÇETİN Nurullah [2004]. *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü Kitap.
- 📖 ÇETİŞLİ İsmail [1999]. *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, Isparta: Kardelen Kitabevi.
- 📖 ELİYEV Kamran. [1985]. *XX Esr Azerbaycan Romantiklerinin Edebî- Nezerî Görüşleri*, Bakı: Elm.
- 📖 EROL Ali [2007]. *Azerbaycan Şiiri'nde Romantizm (1905-1917)*, İzmir: Azerbaycan Kültür Derneği Yay, ss.310+X.
- 📖 Hüseyin Cavid [1982]. *Eserleri I*, (Haz: Turan Yazıçı), Bakı: Yazıçı.
- 📖 İBADOĞLU Ebulfez [1979]. "XX. Esr Azerbaycan Romantiklerinde İnsan Konsepsiyası (1905-1910-cu iller)", *XX Esr Azerbaycan Edebiyatı Meseleleri*, Bakı: Elm.
- 📖 İBADOĞLU Ebulfez [24 Fêvral 1971]. "Humanist Senetkar", *Azerbaycan Müellimi*, Bakı.
- 📖 MEHEMMED Hadi [1906]. "Amal-i İstiğbal, Yaxud Ümid ve Emeller", *Füyuzat*, S. 2, Bakı: Çaşıoğlu.
- 📖 MEHEMMED Hadi [1980]. "Terane-yi Vetenperestane". *Séçilmiş Şêrler*, Bakı: Yazıçı.

- 📖 MEMMED Cefer [2003]. *Seçilmiş Eserleri I-II*, Bakı: Çınar Çap.
- 📖 Mir Celâl [2004]. *Azerbaycan'da Edebi Mektebler* (Haz: Tehsin Mütellimov), Bakı.
- 📖 PERİN Cevdet [1943]. *Fransız Edebiyatına Toplu Bir Bakış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- 📖 TALİBZÂDE Kamal [1984]. *Azerbaycan Edebî Tenqidinin Tarixi (1800-1920-ci İller)*, Bakı: Maarif.
- 📖 TÜRKEKUL Mustafa Hakkı [1963]. *Azerbaycan Türk Şairi Hüseyin Cavid (Doğumunun 80 yıllığı münasebetiyle)*, İstanbul: Azerbaycan Gençlik Derneği.
- 📖 ZAMANOV Abbas [2003]. *Seçilmiş Eserleri*, Bakı: Çınar Çap.